

HÁROMSZÁZÖTVEN ÉVES A GYŐRI BENCÉS GIMNÁZIUM

A mai középiskoláink megalapítói a barokk korban létrehozott szerzetes és protestáns gimnáziumok voltak. Ezek közé tartozik a győri bencés gimnázium elődje, a Dallos Miklós győri püspök által 1626-ban a jezsuiták részére alapított gimnázium. A tanítás a káptalannal folytatott telekvita miatt csak 1627-ben kezdődött. A rendház, a gimnázium és konviktus a század második felében Széchenyi György veszprémi püspök ötvenezer forintos adományából épült fel. Templomuk felépítéséhez Sennyey István és Draskovich György győri püspökök járultak hozzá nagyobb összeggel. Az épületek ma is megvannak. Értékes műemlékeink közé tartoznak, csak a gimnáziumot építtette teljesen újjá a bencés rend 1888—89-ben.

A gimnázium az 1702-ben megnyílt konviktussal és a XVIII. század első felében kialakult akadémiával, filozófiai főiskolával teljes jezsuita iskolarendszerre fejlődött. Az akadémián a szokásoktól eltérően az egyházjogot is eloadták.

A gimnáziumban a rendnek 1773-ban történt feloszlatásáig rendi tantervük, a Ratio Studiorum szerint folyt a tanítás. A török idők kulturális állapotára jellemző, hogy szokásuk ellenére előkészítő osztályt is nyitottak, elemi ismereteket is kénytelenek voltak tanítani. Felvételi is volt, de szegénysége miatt senkit el nem utasítottak. A szegényebb tanulók aratás, kapálás idején hazamentek dolgozni, hogy a tanulóshoz szükséges pénzt megkeressék. Az iskolában formális képzés folyt. A valláserkölcst nevelésre elsősorban a Mária-kongregációkat és az iskolai drámák előadásait használták fel. A barokk vallási ájtatosságok gyakorlásán kívül önmegtartózkodással erős önfegyelmre és a felebaráti szeretet testi-lelki cselekedeteinek végzésére nevelték tanítványaikat.

Az iskola alapításától kezdve Észak-Dunántúl szellemi, kulturális központja volt. A barokk kor számos egyházi és világi vezető egyénisége tanult és nevelkedett itt. Sámbar Mátyás a hitvitázó és missziós apostol a gimnázium diákja, majd tanára volt. Rajta kívül itt tanult Karner Egyed pannonhalmi főpát, Amadé László költő, Esterházy Ferenc tábornagy, Esterházy László pécsi püspök, szónok és író. — Sámbar Mátyáson kívül itt tanítottak: Hevenessi Gábor történetíró, Csete István egyházi szónok és író, Rajnis József költő és műfordító.

Az átmeneti korszakban (1774—1802), mivel nagyrészt volt jezsuiták és világi papok tanítottak, a tanítás a régi szellemben folyt tovább. Változás II. József uralkodása alatt következett be azáltal, hogy feloszlatta a konviktusokat, megszüntette a Mária-kongregációkat, csökkentette a vallásos ájtatosságokat. Bár továbbra is valláserkölcsi alapon folyt a nevelés, a felvilágosodás szelleme behatolt az iskola falai közé. Ebben az időben az uralkodó németesítő törekvés által felébresztett magyar érzésnek a már említett volt jezsuita Rajnis Józsefen kívül az egy ideig szintén Győrött tartózkodó volt piarista, Révai Miklós nyelvész voltak az élesztői. A gimnázium nevesebb diákjai ebben a korban: Kisfaludy Sándor költő, Kisfaludy Károly drámaíró, Pázmándi Horváth Endre költő, Czinár Mór bencés levéltáros, történetíró, Villax János zirci apát.

1802-ben az I. Ferenc király által visszaállított bencés rend vette át a győri gimnáziumot. Ugyanebben az évben a Pécsről ismét Győrbe helyezett Akadémián 1816—1850-ig a bölcseleti tanszékeket is a bencések látták el. Az ekkor megszűnt Akadémia bölcseleti karát az Entwurf értelmében a nyolcosztályossá fejlesztett főgimnáziumhoz csatolták. A gimnázium mindvégig humanista jellegű maradt, s a bencések tanítottak tovább. 1943-ban államosították, de már az 1950-es megegyezés alapján a rend újra visszakapta. Azóta mint Czuczor Gergely bencés ált. gimnázium működik.

A monasztikus bencés rend elé alapítója, Szent Benedek csak egyetlen célt tűzött ki, az önmegszentelődést. Erre a Regula szerint a közösségben élő szerzetesnek a közös istendicsérettel és a közösségben és a közösséget végzett munkával kell törekednie. Másrészt a rendalapító a Regulában az apátra bízta, hogy az a változó korszakok követelményei szerint megváltoztathatja a közösség napirendjét, munkakörét. Ennek alapján a bencések a századok folyamán különböző munkával szolgálták önmegszentelődésüket, továbbá az egyház és a társa-

dalom érdekét. A magyar bencések a török idők után a nagy paphiány miatt a lelképásztori munkába kapcsolódtak be. A XVIII. század végén Modoron és Komáromban már tanítást is vállaltak, ezért az 1802-ben kapott új munkakör, a tanítás nem volt ismeretlen előttük, mégis új volt. A Regula szellemében ki kellett alakítaniuk tanítórendi profiljukat. Ennek legjellemzőbb vonása a val-láserkölcsi nevelés, amely következetes munkára, egyéni felelősségtudatra való neveléssel párosult. Jellemozte ezt a pedagógiát a múlt értékeinek megbecsülése és ugyanakkor a Regulából fakadó bölcs mérséklet, discretio szellemében a nyi-tottság minden emberi érték felé.

A XIX. század első felében az 1806-ban kiadott új tanterv szerint folyt a tanítás. Az iskolák célja az volt, hogy a romantikus-restaurációs katolikus megújhódás szellemében helyreállítsák a megbomlott rendet és fegyelmet. Ez a győri gimnáziumban néhány éven belül helyreállt. A tanítás szellemét áthatotta az ébredő nacionalizmus és a reformkor polgári átalakulást sürgető eszméje. Elég bizonyítékul a Riadó írójára, Czuczor Gergelyre, a dinamó feltalálójára, Jedlik Anyosra, a szabadságharcban részt vevő Rómer Flórisra és Rónay Jácintra hívatkozunk. A tanítványok közül megemlítjük Batthyány Lajost, az első felelős kormány miniszterelnökét, Deák Ferencet, Reguly Antalt, őstörténetünk és nyelv-rokonaink kutatóját. Ezek után szinte természetesnek tarthatjuk, hogy a Bach-korszakban, az elnyomtatás éveiben a tanári kar az igazgatóval az élen részt vett a passzív ellenállásban, és mellőzte az elnémetesítést szolgáló rendeleteket. Ugyanekkor küldte Rónay Jácint az angliai emigrációból leveleit, melyek a helyi lapokban jelentek meg. A magyar közönség ezekből értesült először Darwin tanairól.

Az 1867-es kiegyezés után hazánkban mind szellemi, mind anyagi téren gyors fejlődés indult meg. A szellemi értékek sokszor egyházellenes élt kaptak: szem-beállították a hitet a tudással és a haladással. A győri bencések a kieleződő el-lentétek közepett meddő viták helyett tudományos működésükkel, a múlt érté-keinek megmentésével tettek tanúságot a hit és tudás, hit és haladás harmóniá-járól. A fizikai szertár az átvételkor egyetlen villamos gépből állott. Czinár Mór, Jedlik Anyos, Birbauer Virgil a század végére 1000 darabra fejlesztette, köztük voltak a Jedlik által készített eszközök is. Birbauer Virgil kísérletezett a rönt-gensugárral való gyógyítással is. Az első világháború után a Jedlik életrajzát megíró Ferenczy Viktor a felszerelést tovább fejlesztette. Az ifjúság számára szórakoztató mozielőadásokat is szervezett. Az 1945 után alapított Xantus János múzeum jelentős anyagát bencés tanárok gyűjtötték: Rómer Flóris, Méry Etel, Börzsönyi Arnold és Lovas Elemér. A Horthy-korszakban az ismeretterjesztő sza-badegyetem igazgatói a bencés gimnázium tanárai közül kerültek ki. Az előadók is többnyire a gimnázium és a pannonhalmi főiskola tanárai voltak. Holenda Barnabás, aki a gimnáziumnak 25 éven át volt igazgatója (1938—63), a fizikában a magfizikával bekövetkezett forradalmi változásokat a szaklapokba írt tanul-mányaival az elsők között ismertette hazánkban. A forradalmi változás világné-zeti vonatkozásait az 1950-es évektől a Vigiliában megjelent tanulmányaiban vilá-gította meg.

Vaszary Kolosnak, a gimnázium volt igazgatójának, a későbbi főapátnak, majd hercegprímásnak Horváth Mihály szellemében írt történelmi tankönyvét tanulták nemcsak a győri diákok, hanem számos állami gimnázium diákjai is, a fizika világát pedig Fehér Ipolynak, a gimnázium igazgatójának, majd fő-apátnak a tankönyvéből ismerték meg.

A szociális kérdésre már a századfordulón többen felfigyeltek a tanári kar-ból. Előadásokat tartottak a munkások részére rendezett ismeretterjesztő tanfo-lyamokon. A keresztény szociális gondolkodás egyik legképzettebb és leghala-dóbb képviselője, Giesswein Sándor a gimnázium tanítványa volt. A sovíniszta, antiszemita szellem a Horthy-korszakban sem talált utat a gimnáziumba. Az 1930-as években Radó Polikárp hittanár, a későbbi akadémiai propesszor tartott ismételt előadást a helyesen értelmezett nacionalizmusról.

A 350 év alatt kereken 130.000 tanuló került ki a gimnáziumból. Az iskola minden korszakban nyitva állt a szegény tanulóknak, segítettek is őket. A tanulók összetétele a társadalmi viszonyok szerint változott. A barokk korban a főnemeselek, nemesek mellett voltak nem nemes polgárok is. A reformkorszakban a köznemesség került túlsúlyba, és megjelentek a padokban a jobbágyok. A pol-gári korszakban a kispolgárság, a középparasztság és az értelmiségiek mellett

találunk már munkásokat is. Ma a szocialista hazában végbent változás tükröződik a tanulók társadalmi összetételében. A szülők 50—60 százaléka munkás és paraszt. A tanulók egy része papi pályára készül, a többség a népgazdaság különböző ágaiban mint szakmunkás, alkalmazott, vagy az értelmiségi pályákon találja meg élethivatását.

JÁNOSI GYULA

KÖKÖJSZI ÉS BOBOJSZA A HETVENES ÉVEKBEN

Az én nemzedékemnek — de, gondolom, a szüleimének is, hisz ők olvasták nekünk estéről estére — egyik legkedvesebb olvasmányemléke Török Sándor két halhatatlan hőse, Kököjszi és Boboj-sza, akik megjelennek a kisgyermek ágya mellett, és attól kezdve napról napra igyekeznek öt bevezetni az életbe s a maguk félelmetesen éles törpe-logikájával magyarázgatják, mi a jó, mi a rossz. A két kis törpe és Andris — mert emlékezetem szerint így hívták a szőke kislíút, aki egy adott pillanatban mindig elő tudta csalogatni őket — világa idilli világ volt. A dolgoknak szilárd körvonalai voltak és meghatározott kiterjedése. A rossz elvált a jótól, és aki egyszer megtanulta, mi a helyes és mi nem, aligha tévedett.

Azóta bonyolultabb lett a világ, áttekinthetlenebb az élet, az események erővonalai kusza összevisszaságban feszülnek egymásnak s ki tudná pontosan elkülöníteni az igazat a hamistól? A család megszűnt szilárd, biztonságos keretet adni, hovatovább természetes életformaként kell tudomásul vennünk, hogy az édesanyák és édesapák elválnak, külön-külön próbálnak újra szerencsét, és talán észre sem veszik gyermekeik szerencsétlenségét. Aki ma „törpéket”, segítőtársakat, vágyak és remények kivételéseit teremtik meg, mint *Esterházy Péter*,* sokkal bonyolultabb, ridegebb mélységekbe ás le, mint egy-két nemzedékkel ezelőtt alkotó társai. Még két nemzedék között is döbbenetes lehet a különbség. Fancsikó és Pinta, e két gyermeki alteregó ugyanis valahol kétségtelenül visszautal Mándy Iván világára. Mándy „fiú”-jának is természetes életformája, hogy a szülei külön élnek, s az a törekvésük, hogy ismét vízre eresszék a család léket kapott hajóját, mindig zátonyra fut. A fiú nem ismeri másnak apiát, csak „lesikált arcú”-nak, közömbösnek, aki tudomásul

veszi, hogy „ez van”, és kétségbeesetten evickélve igyekszik a felszínen maradni, de közben egyre lejjebb süllyed a társadalmi ranglétrán, míg végül koszos külvárosi szállodákban a vetetlen ágyon heverészve forgatja a *Színházi Élet* megsárgult példányait, s a „régí idők mozijának” tűnékeny káprázatában álmodja újra a maga megfeneklett sorsát. Ez a világ azonban alapjában véve egyértelmű, még akkor is, ha olykor álmok és látomások szövik át. A fiú rezignált szemlélője az eseményeknek, s alapérzete még csak nem is tragikus, hiszen rendelkezik az irónia csodálatos bölcsességével, a távolságtartás mindig gyógyító attitűdjével. Fancsikó és Pinta azonban — és természetesen maga a fiú, akinek ők csak alakváltozatai, vágyképei, álomi másai — minden esetben megpróbálnak harcolni. Mert a maguk módján nagyon is hisznek a szeretet gyógyító erejében. S ha újra meg újra rá kell is döbenniök, hogy erejük nem elégséges a sors kerekének visszafordításához, ha a mai életben oly megsokkolt események racionális érvekkel aligha magyarázható, bonyolult szövésű hálójába belebonyolódnak is, azért küzdelmük mindig ébren tartja a reményt.

Hogyan is született Fancsikó és Pinta? Esterházy Péter így meséli el e történeti pillanatot: „Fancsikóékat először 1951-ben találtam ki. Egy szék a fal felé fordult. A karfán a fehér festék fölrepedezett, mintha megsértődött volna. Álltam a széken, és három szót selyegtem a világnak: fancsikó, kalokagatijja, pinta. A három szó, mint három üveg-golyó elgurult, a felnőttek, ha volt idejük, mosolyogtak. Pedig én azt hiszem, hogy ezek a történetek már akkor bent voltak a szép üveggolyókban.” Gondolom, minden nagyobb család életében vannak hasonló pillanatok. Mi évekig éltünk együtt *tesztidőddal* és *tesztbubámmal*. Előbb egyik lányunk hozta őket haza az óvodából, aztán a másik. „De ki ő?” — kérdeztük némi türelmetlenséggel, mert hiába meregettük a sze-

Esterházy Péter: Fancsikó és Pinta (Magvető, 1976).

münket, nem láttuk egyiket sem. A felnőttek ugyanis nehezen látják meg a lényegét. Tessék csak elolvasni Saint-Exupéry *A kis hercegét!* „Rajzolj csak nekem egy báránycát!” — mondta a kis herceg. S, íme, a kis ládában, melyet a türelmetlen pilóta papírra vet, ő látja a báránycát, és még az is érdekli, mennyi füvet eszik naponta.

Mostanában *bahvalanicsa* lakik nálunk. Ha kérдем, ki lehet, kisfiam titokzatosan elárulja, hogy egy felelős személy. Ha bahvalanicsa megjelenik, hirtelen megvadul, föl és alá száguldozik a szobában, rettegésben tartva mindazokat, akik nem látják, hogy a felelős személyel kell tárgyalnia, s parancsait teljesíti, miközben földre rántja a terítőket és haragos üvöltéssel püföli nővéreit. Aztán hirtelen megszeli. Esendő ábrázattal cumizik, s közli: „már jó vagyok”. A felelős személy kis időre eltűnt, de még nem végleg, mint tesztidőm és tesztbubám, vagy ahogy Fancsikó és Pinta, akik tovaröppennek Esterházy Péter művének egyik fejezetében, hogy más névvel, de hasonló alakban tűnjenek fel ismét egy gyermekszobában, ahol szükség van rájuk.

Esterházy Péter kitűnően ismeri a gyerekvilágot. Ezért is kiemelkedően érdekes részei könyvének azok a kis fejezetek, melyekben azt ábrázolja, hogyan válik Fancsikó és Pinta a kimondatlan gyermeki vágyak megvalósítójává. Apa és anya kirándulni mennek. Csorog rájuk a napfény végtelen békessége, és a fiú már-már hajlandó azt hinni, hogy ismét béke lesz a családban. Hazaindulnak, anya kontyát szétborzolja a szél, s báglyadtan, telve jó érzéssel üldögél a villafioson. Apa azonban már új kalandra készül. Kezét észrevétlenül a csinos kalauznő combjára csúsztatja. Ám ekkor Fancsikó és Pinta akcióba lépnek. Kipenderítik a kalauznőt a villamos közepére, és harapják a kezét, mert lerombolta azt a szépséget, beszerényezte azt a békességet, melyet ez az álmos tavaszi délután teremtett. A kisfiút szinte mindig körül-folyják „a veszekedés fehér fátylai”. Összepréselt szempillákkal fekszik a kiságyon, s a konyhaajtón átszűrődnek hozzá azok a félelmetesen magas hangok, melyek oly sok családban borítják könnybe a gyermeki szemeket, s amelyek titokzatos, a felnőttek számára érthetetlen és megmagyarázhatatlan gát-lások forrásaivá válnak. „Nehéz gyerek, nagyon nehéz gyerek!” — mondják fejcsóválva a tanító nénik. Nem is sejtik,

hogy a kisgyerek magányosan fekszik, a fehér kiságy keresztjére szögezve és várja-könyörgi a maga kis megváltását: Fancsikó és Pinta megjelenését, igazságtevő barátainak tevékenységét.

Egészen természetes, hogy ilyen labilis egyensúlyú gyermekekből olykor kitörnek az agresszív ösztönök is. Egyik emlékezetesen jól sikerült fejezete a könyvnek a *hengematé*, mely arról szól, hogyan hintáztatja Fancsikó és Pinta a vendéggyereket, az ellenszenves Imikét — aki tulajdonképpen azért nem nyerheti el rokonszenvüket, mert utálják mesterkéltszüleiket és azt a mesterkéltszüleiket, mely a felnőttek között tapasztalható —, míg az „véletlenül” kirepül a hintából. (Megint egy Mándy-elbeszélés villan az olvasó tudatába: a *Hintázók* „Az ördög konyhája” című kötetből. De Mándynál maga a hinta is átlendül a szürrealista víziók világába, Esterházy Péter *hengematéja* viszont kétszeres terheléssel himbálódzik tovább.)

Újra és újra visszalapozunk ahhoz az egyetlen mondathoz, mely e könyvnek talán legsúlyosabb figyelmeztetője: „... a felnőttek, ha volt idejük, mosolyogtak”. Mert aki ezt az „időt” nem tudja kigazdálkodni, aki szórakozottan újságjaiba temetkezik, hogy elrejtse önmagát, arcát a családban, az szükség-szerűen megteremti a gyermekszoba kisérteteit. Mert Fancsikó és Pinta kísér-tet is. Kököjszi és Bobojsza nem volt az. Miért is lett volna? Hiszen Andris szülei mosolyogva, együtt álltak a kiságy pereménél. Ahol azonban ritka vendég a nevetés, ahol a résnyre nyitott ajtókon a veszekedés hangjai úsznak a szobákban, ott a gyerek előbb-utóbb jóvátehetetlenül magára zárja világának kapuit, s elindul Fancsikóval és Pintával megteremteni a megteremthetlent, összeforrasztani az összeforraszthatatlant.

A szeretet felelősségének és törekeny voltának figyelmeztetője Esterházy Péter könyve, mely egyszersmind rendkívül ígéretes pályakezdése a fiatal írónak. Néhol talán szívesen enged még a fogalmazás kísértéseinek, egy-egy eredeti mondat, hasonlat kedvéért elkalandozik a lényegtől, néha fölöslegesen kusza marad akkor is, amikor a kigombolyított szálak többet mondanának. Mindez azonban — érzésünk szerint — csak az első lépések szükségyszerű bizonytalansága, melyet a remélt újabb művek majd bizonyára föloldanak.

SÍKI GÉZA

ORGONA-HANGVERSENY A MÁTYÁS-TEPLOMBAN

A Bach-ról elterjedt hasonlatok legtalálóbba a Beethovené: tenger.

Mint őselemek az emberiség történetében, melyek költői alaperzéseket táplálnak, a víz, a föld, a tűz, a lég valahol ott rejlenek a néplélek ösztönös megnyilatkozásaiban, s a művészet legmagasabbrendű műfajaiban. De ki keresi a tengert s hogyan nevezi, ha megtalálja? Herakleitoszt kell megidézni: „Ugyanabba a folyóba lépünk és nem ugyanabba, ugyanazok vagyunk és nem ugyanazok”. A tenger folyó is, ahol tovaáramló hullámok őrzik a mozdulatlan pillanatot, a változás (megváltozás) lehetőségét. Milyen természetes, hogy ebben a változatlanban a mozgás: állandó. A mozgás: önmagunk, kiket védenek a lélek határai, melyeket nem lelünk, olyan mélységben nyugosznak.

Állva Bach tengerében, felsejlenek a határok, és üzenetet küld a mély. A mozgás itt is állandóság. Pillanat, amelynek részeiben az idő örökkévalósága rejlik. Idő: mozgások sora, egyik a másikat követve. Bach zenéjének alapformája az időt szülő mozgás. A mesterien felépített fűgák, triószonáták, prelúdiumok és annyi más műfaj megközelítésének, interpretálásának egyik próbaköve, a természetünkben lévő mozgás érzékelése. Hiszen Bach művészte ember-arányos, amint a tenger is az. Korunk embere alighanem ezt az önmagára utaló tempót keresi, s menekül Bachhoz.

Kétszeres tehát annak az előadóművésznek a felelőssége, aki vállalja a lipcsei mester örökségét. Lehet-e önmutogató, ha kész feladatok elé állította a kor? Elmúltak az idők, amikor tehetségét úgy kamatoztatta, hogy varázsolt: csillogtatta a felszínt a mélység igézete nélkül. Az orgonaművészetnek újabb aranykorában a kincset akarjuk, a lélek határait.

Talán túl hosszú mindez bevezetőnek ahhoz, amit legutóbb hallottunk a Mátyás-templomban, filharmóniai koncert keretében. A méltán népszerű orgonaművész, Baróti István estjén azonban csak a kincs felének letünk birtokosai. A másik fele rejtve maradt előttünk. Állunk Bach tengerében, s a változatlan változásban csak olykor-olykor láttuk örök csillagok fényeit vizek tükrein.

Nagyon biztunk a D-dúr prelúdium

és fűgában (BWV 532). Már sokszor „nyugalmat” hozott. Ebben az előadásban csak a prelúdium régies stílusú részének (alla breve) könnyedsége, a regiszterekben fényesen kibomló téma echós „jelzései” hoztak üzenetet. De mire megértettük volna, a fűga géptempója mindent elsodort. Hol volt már a mozgás! A föld belső dübörgései mesterséges villámokat hordoztak s megfakult a vihar gyönyörű szimfóniája. Korunk emberének tempója ön maga fitorává vált. A gép nem helyettesítheti a hangszer, a gépi presto a zeneit. Az előbbi természetellenes. A zene természetes.

Az Esz-dúr triószonáta (BWV 525) pasztorál hangulata, barokk változat-sora, a kompozíció aránya szépen érvényesült. Végre éreztük a mozgás természetét, a proportio, a mérték meghatározta szépséget megcsodálhattuk: gótikus rózsablak, amelyen angyal tekint be. Milyen egyszerű az első tétel, mindössze három hang. S rá mégis egy égbolt válaszol. A lassú rész (adagio) mintha Isten kebléből szakadt volna ki, még a teremtés kezdetén... A záró rész izgatottan pontos mozgása pedig megnyugvás. A tenger mélysége. Mind ezt megértettük, hallottuk Baróti István előadásában. A „Mensch beweien”, az „Ach bleib bei uns” korálelőjátékok azonban csupán visszfényként tükrözték Bach igazi fényeit.

A mindig eksztatikus Messiaen ciklusának (Ascension) meditációja az elragadtatás öröme. A liturgikus bensőség misztikus gyertyákat gyújtott a mennybemenetel hegyén s marasztalt annál, aki már egyszer égtekkel társalgott — jelenlétünkben. A sors koppanásai (ezek a néma daktilusok) eleven hangok voltak ajtóink előtt.

S aztán mintha újra a tenger énekelte volna, titokzatos éjszakában, s ki eljött a hullámokon, hullámokra hívott. „Ad nos, ad salutarem undam”. Liszt korálfantáziája (Meyerbeer „Próféta” című operájának témájára) rejtette-mutatta egyszerű dallamát. S ez a törékeny téma úgy tartotta össze az óriási méreteket, mint egyetlen kábel a hidat. Az előadó érezte a méreteket, de nem látta a részlet-szépségeket, s mintha csak a fűgára tartogatta volna „erejét”. A zsongító ritmus, a színek játéka azonban többször is a művész legjobb tulajdonságait villantották fel, aki ha több gondot fordíthatna erre a gyönyörű műre, egyik legjobb tolmácsolója lenne.

Baróti Istvánnak voltak egyenlete-
sebb teljesítményei. Ha az elkövetke-
zőkben megpróbálja a legnehezebbet,
arra koncentrál, ami természetének leg-
inkább megfelel, s nem fokozza a vir-
tuozitást a muzsika kárára, jelentős
előadóművésziünkké válhat az orgona-
muzsika barátainak nagy örömeire.

TÓTH SÁNDOR

RITKASÁGOK HANGLEMEZEN

A világ minden táján versengenek egymással a lemezgyártó cégek, melyik dob a piacra több újdonságot, melyik vonzza inkább magához a vásárlót keresett ritkaságok megjelentetésével. Számunkra rokonszenvesebb a Magyar Hanglemezgyártónak az a törekvése, hogy kielégítve a ritkaságok iránt megmutakozó és egyre növekvő érdeklődést, nem mond le a művelődéstörténet megismertetéséről sem. Feltétlenül ilyen vonatkozású kiadványnak kell tekintelnünk azt a lemezt, melyen Szebenyi János két fuvolaversenyt ad elő, François Devienne és Franz Anton Rössler-Rosetti egy-egy versenyművét. Korántsem remekművek ezek. De magyar vonatkozásuk van, hisz mindkét alkotást a székesfehérvári István Király Múzeumban őrizték kottaformában, mindkettő új zongorakiséretes partitúráját Szebenyi János adta ki a saját kádenciáival, s mindkettő a maga korának zenét köznyelvére hozza közel az érdeklődőhöz. Ma már hajlandók vagyunk egy-egy hatalmas korszakot csak a remekművek tükrében megismerni. Pedig sokszor izgalmasak, érdekesek azok a másodrangú alkotások is, melyekben azért felsejlik a későbbi nagy betetőzés néhány dallamfordulata, vagy épp egy ötlet csupán, mely a nagy mesterek kezében nyeri el végső funkcióját, teljeseedik ki igazán. Ki hinné, hogy Rössler-Rosetti a maga korának jelentős, elismert alkotója volt, s a prágai Mozart-emlékünnepeken az ő Requiemjével hódoltak a nagy géniusz emlékezetének? Ki tudja ma már azt, hogy Devienne a tizenhétödik század végén a fuvola egyik megújítója volt? Nevüket, műveiket elnyelte a feledés, alkotásaik néhány mozzanata bizonyára beleépült ugyan Haydn vagy Mozart nagy műveibe, de ki állapíthatja meg, hogy a köznyelv egy-egy fordulata mikor válik a remekmű alkotóelemévé?

Erdemes volt lemezre venni e két fuvolaversenyt. Már csak Szebenyi Já-

nos zenekutatói munkája is megérdemelte ezt, de még inkább kitűnő, stílusos fuvolajátéka és pompásan megszerkesztett kádenciái, melyek alighanem a hangszer többi művésznének érdeklődését is az „újonnan” felfedezett művekre irányítják. Kisérletét a Győri Filharmonikus Zenekar látja el Sándor János kitűnő irányításával (SLPX 11694).

Ha valaki Brahms sebezhető pontjaira, gyengéire kíváncsi, lapozza fel Bernard Shaw ragyogó zenekritikáit (ezeket bizony a mai kritikus is némi nosztalgiával olvashatja). Bennük a csípős nyelvű szerző nem is egy alkalommal alaposan elveri a port a zeneszerzőn. S ha valaki egyszer mégis azt a Brahmsot akarja alaposabban kifürkészni, aki nem heroikus pesszimizmussal, hatalmas formáival nyugózi le hallgatóját, hanem ökonomikus fogalmazásával hódítja meg, aki arra kíváncsi, milyen volt a zeneköltő derűsebb, önfeledtebb pillanataiban, ismerkedjék meg Női kórusaival. Kivált olyan ragyogó előadásban hatnak a felfedezés erejével, mint a Budapesti Kodály Zoltán Női Karé, melyet Andor Ilona már oly sok nagy sikerre vezetett.

Jó néhány lemezkiadvány ismeretes, melyen a zeneirodalom legszebb Ave Mariái szerepelnek. Schuberté vagy Gounod-é valóságos sláger lett, unosuntalan ezeket hallhatjuk. Mindkettő remekmű a maga nemében; a sok közepes vagy annál is gyengébb előadás szűrőkítette el, tette verkiáradabbá őket. Brahms végtelenül egyszerű, mégis az áhítat gyémántcseppjeként felszikkázó Ave Mariája valóságos felfedezés e lemezen. Ha van mű, amely alázatosan alkalmazkodik a csodálatos imádság értelméhez, akkor Brahmsé az a javából. S ha van alkotás, mely hitelesen sűríti magába a Mária-tisztelet teljességét, azt a már-már pasztorális bensőségű érzést, mely századról századra öröklődve termékenyíti meg az emberiség lelkét, akkor megint csak Brahms művét érdemes említenünk. Ritkán hallhatjuk élő előadásban, annál csodálatosabb felfedezése hát e kiadványnak. Mint ahogy a maga nemében lenyűgöző a Három egyházi kórus is, mely a romantikából egyetlen merész gesztussal nyúl vissza évszázadok mélységeibe, hogy felmutassa azt a hagyományt, mely érintetlenül él minden korban és újra meg újra megtermi az áhítat szép gyümölcsseit (SLPX 11691).

(R. L.)

LESZNAI ANNA ÉS KERÉNYI JENŐ EMLEKKIÁLLÍTÁSA

Tíz esztendővel ezelőtt halt meg *Lesznai Anna* (1885—1966), a *Nyugat* köréhez tartozó lírikus, prózaíró, festő- és iparművész, könyvillusztrátor és művészeti író, a század eleji magyar irodalmi és művészeti reneszánsz egyik nagy egyénisége. Képzőművészeti tanulmányait Ferenczy Károly és Bihari Sándor irányításával végezte; mint meghívott vendég hímezéseivel (díványpárnák, sálak, terítők) részt vett a *Nyolcak*-csoport 1911 évi, heves vihart kavart tárlatán; szoros barátság fűzte Rippl-Rónaihoz, Adyhoz (6 tervezte több Ady-kötet címlapját), Kaffka Margit-hoz, Lukács György-höz (és az ún. „Vasárnapi Társaság” többi tagjához), Kodályhoz, Kassák Lajoshoz, Sinkó Ervinhez és József Attilához; az első között értette meg és mérte fel Derkovits művészetét, amelyről a *Századunk* című polgári radikális folyóiratban 1934-ben így írt: „Nincs ezekben a képekben egy szemernyi sem, ami csak esztétikum, csak technika, csak érzéki gyönyörűség... Derkovits mindig a nincstelenség szenvedését festi, de önmagát éli át minden nincstelenségben... Ő az, aki valóban magában hordta és megtestesítette osztályát, de társadalmi meggyőződése nem didaktikusan előadandó eszmei tartalom: Derkovits egyéni lírájában inkarnálja osztályát és annak életét, mivel semmi sem közelíti meg jobban az általánost, mint az, ami valóban és legmélyebben egyéni.”

Lesznai Anna 1939-ben — a náci vesztély elől — az Egyesült Államokba költözött, de kapcsolatai nem szakadtak meg Magyarországgal: halála előtt két ízben is hazalátogatott, fő műve: *Kezdetben volt a kert* című önéletrajzi regénye itthon jelent meg 1966-ban, válogatott verseit — *Köd előttem, köd utánam* címmel — ugyancsak Budapesten adták ki 1967-ben, s bár az író nő New Yorkban halt meg, hamvai — végső akarata értelmében — hazai földben nyugszanak.

Lesznai Anna képző- és iparművészeti munkássága a mai nemzedék számára sokáig ismeretlen volt. *Szabó Júlié* az érdem, hogy *Magyar rajzművészet 1890—1919* című könyvének (Corvina, 1969) képanyagában helyet adott a művésznek egyik csengő koloritú meseillusztrációjának, amely a tízes években született, s amelyet az 1919-es Tanácsköztársaság Művészeti Direktóriu-

ma vásárolt meg a Szépművészeti Múzeum számára. A képzőművész *Lesznai Anna* újrafelfedezésének következő állomása az az emlékkiállítás volt, amelyet a hatvani Hatvany Lajos Múzeumban nyitotta meg 1975 októberében *Ortutay Gyula* professzor és *Szabadi Judit* művészettörténész, majd — a Hatvany Lajos Múzeum kiadványaként — 1976 elején napvilágot látott *A tervezés művészete* című *Lesznai*-kötet, amely a művésznek 1948-as — az egyik amerikai főiskolán tartott — előadásorozatának szövegét tartalmazza, ez év nyarán pedig a *Magyar Nemzeti Galéria* rendezte meg *Lesznai Anna* újabb — a tavalyi hatvani tárlatnál átfogóbb — emlékkiállítását.

A budavári tárlaton eleven színek ragyogtató virágcsendéletek, népi életképek („Szentmihályi heti vásár”, „Falu”), meseillusztrációk, textiltervek („Szarvasok”, „Hímzésterv fán ülő majommal”, „Textilterv állatokkal” stb.) és elkészült hímezések (köztük az „Ady-párna”), továbbá könyv- és kottaborítók láthatók. (Ez utóbbiak közül kitűnik a *Négy siratóéneke zongorára* című Bartók-ciklus kottájának és a *Ki látott engem?* című Ady-kötet első kiadásának címlapja.)

A művek a kor külföldi avantgarde művészetének (főleg az expresszionista Franz Marcnak), még inkább azonban a virág-, levél- és inda-motívumokat annyira kedvelő, stilizáló-lineáris szecessziós stílusnak (az irányzat olasz elnevezése nem véletlenségből „stile flo reale”) és a magyar népművészet forma- és színvilágának erős hatását mutatják. Miként a századelő egy sor magyar építész és képzőművésze (Lechner Ödön, Kós Károly, Thoroczkai Wigand Ede, Körösfői Kriesch Aladár stb.) a magyar népművészet forrásából merített, úgy *Lesznai Anna* is ezt tette, hiszen — mint *A tervezés művészetében* olvassuk — „az iparművész legjobb tanítója a népművészet”.

A Nemzeti Galéria emlékkiállításának darabjait — a terveket is és a kész műveket is — kiváló dekoratív érzék, „gazdagon burjánzó szecessziós ornamentika” (Szabó Júlia) és a régi minniátorokra emlékeztető műgond jellemzi. A tárlatnak (s *Lesznai Anna* művészet- és világszemléletének) kulcsát, úgy véljük, a művésznek e sorai adják kezünkbe: „Öszintén vallásos, bölcs szemlélet hatja át az igazi tervezőt, aki minden munkáját ősi tradíciókra és szimbólumokra kell hogy alapozza,

s akinek vallásos áhitattal és sub specie aeternitatis kell végeznie tevékenységét...”

Lesznai Anna, a képző- és iparművész, e szellemben munkálkodott. Természetesen a *Kezdetben volt a kert* című nagyszabású tabló (amelyet Lukács György a XX. századi magyar irodalom remekei közé sorolt) és a költemények (amelyekről Fülep Lajos írt terjedelmes, melegen elismerő tanulmányt a *Nyugatban*) felette állanak Lesznai Anna képző- és iparművészeti életműve jelentőségének, a magyar művészettörténet annáléseinek azonban számon kell tartaniok a művésznő textiliáit, akvarelljeit, rajzait és a magyar könyvkultúra megújításához hozzájáruló könyvillusztrációit („Mese a bútorokról és a kislányról”, „Mese az eperszemnyi szívről” stb.), amelyek „a szeretet játékos mesemondójának” (Berény Róbert) alkotásai.

Kerényi Jenő Kossuth-díjas szobrásznak (1908—1975), a Magyar Népköztársaság kiváló művészeinek emlékkiállítását is a *Nemzeti Galéria* rendezte meg. (A tárlat megnyitójával szinte egyidőben került forgalomba a *Corvina* kiadó által közreadott, szép nyomdatechnikai kivitelű album, amely a mester több mint ötven nagy- és kisplasztikájának reprodukcióját és Pátzay Pál szobrászművész Kerényiről írott esszéjét tartalmazza.)

Kerényi Jenő pályája a harmincas években indult. 1937-ben fejezte be stúdiumait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, ezután egy évig Itáliában tartózkodott, s 1941-ben már gyűjteményes kiállítással lépett a közönség elé. Erős szobrászi talentuma már a felszabadulás előtt megmutatkozott („Munkából hazatérő emberpár” 1938, „Lévai hősi emlékmű” 1942, „Talpát néző leány” 1943), a művész igazi kibontakozása azonban 1945 után következett be. A negyvenes évek második felében Kerényi több izgalmas,

varázsos hatású akt-szobrot mintázott („Napozó”, „Támaszkodó nő”, „Fekvő akt” stb.); ezek a merész hangot megütő, a konvenciókkal radikálisan szakító nő-ábrázolások „átörték a klasszikus szépség-eszmény határait” — állapítja meg a mester e munkáiról a *Modern magyar művészet* című monográfia szerzője, Németh Lajos.

1946-ban a művész megbízást kapott a sátoraljaujhelyi partizánemlékmű elkészítésére. A két év múlva, 1948-ban felavatott szobor egy gyilkos szándékú, nagy ragadozómadárral elszántan küzdő zömök férfialakot jelenít meg. Kerényinek ezt a nemes pátoszu, megrendítő, a szabadság-eszméért életüket kockára levő antifasiszta hősöknek méltó emléket állító alkotását a *Magyar Művészet* 1948. szeptember 1-i számában *Rabynovszky Máriausz* joggal nevezte „remek látomásnak”, olyan szimbólumnak, „amelyet mindenki ért, és amely mindenkit szíven üt”.

Az 50-es, 60-as, 70-es években Kerényi Jenő életműve számos újabb szoborral gyarapodott. A „Felvonulók” című többfigurás csoport, az életnagyságú „Anyá gyermekével” (amelyet Almásfüzitőn állítottak fel), a Csontváry-síremlék és a „Díszkút faunával és nimfákkal” a magyar köztéri szobrászat kiemelkedő rangú darabjai, a nagyméretű körplasztikák és reliefek közepette azonban muzeális értékű kisbronzok is létrejöttek a művész műtermében („Keresztelő Szt. János 1957, „Női fej” 1960, „Assziszj Szt. Ferenc” 1960, „Feszület” 1972).

A hatvanhét éves korában — sajnálatosan korán, alkotóképessége teljében — eltávozott művész emlékkiállítása megerősíti a Fülep Lajos, Dercsényi Dezső és Zádor Anna által szerkesztett *A magyarországi művészet története* című kézikönyv ítéletét: „Gazdag plasztikai nyelv, belső tűz, biztos komponálás és a monumentalitás iránti érzék emelte generációja legjobb képviselői közé Kerényi Jenőt...”

D. I.

E p i g r a m m a

a vers teste a kígyó
a palotáké
meg a magány
— barokk templomunk
helyén szélverte pusztaság —
emlékképeim — kimeredt fotók.

SIMANDI ÁGNES